

Álmos-problémák

Álmos személye azóta került a történeti érdeklődésünk előterébe, amióta Róheim Géza és utána Hóman Bálint születésének csodálatos körülményeire és a megöletésére vonatkozó nemzeti hagyományokban látják a honfoglaló magyarság totemizmusának legfontosabb bizonyítékát. Történetírásunkban Róheim Géza tett első ízben kísérletet arra, hogy Freud elméletének figyelembevételével néplelektani szempontból is vizsgálat tárgyává tegye őstörténetünket. A rokon népek történetéből vett példák segítségével sikerült bebizonyítani, hogy a totemizmus nem volt idegen abban a kultúrkörben, melyhez honfoglaló őseink tartoztak, és így komoly eredménnyel kecsegtet a kérdés beható vizsgálata. A magyar őstörténetre vonatkozó kutatásait azonban már sokkal kevesebb szerencse kísérte. Ennek oka valószínűleg abban rejlik, hogy kutatásai közben inkább a külső hasonlóság, mint a belső azonosság szerint válogatja meg adatait. Már Hóman Bálint rámutatott a Századokban megjelent ismertetésében arra, hogy Róheimnek a régi japán mikádó, a kazár nagyfejedelem és a magyar fejedelmek között a külsőségek alapján vont párhuzama elfogadhatatlan, mert amíg az első kettő csak élő jelképe a fejedelmi hatalomnak, addig a magyarság fejedelmei — a hármass megosztás ellenére is — tényleges birtokosai annak, és ha Árpád egyik-másik utóda alatt meg is inog ez a fejedelmi hatalom, ez nem magának az intézménynek, hanem a fejedelmi személy gyöngeségének tudható be. Az Álmos és a Turultotem körül kialakult hagyományt is inkább az Árpádház, mint a nemzet hagyományának tartja és Álmos megöletésének magyarázatát sem a fejedelmi trónutódlásban, hanem az ezzel mindenben rokon törzs és családfő — apa — és az utód — fiú — ellentétében látja. Ami szerinte annál is valószínűbb, mert a felhozott analógiákban is rendesen ez a helyzet.

Ezeknek a fejtegetéseknek olvasása közben önkénytelenül felmerül az a kérdés, hogy mennyire megbízhatók azok az adatok, melyekre a magyar totemizmus kérdésében támaszkodnunk kell. Az alábbiakban szeretném néhány olyan szempontra felhívni a figyelmet, melynek szem előtt tartása azt hiszem még akkor sem lesz teljesen érdektelen, ha nem sikerül segítségükkel végérvényesen megoldani a felvetett kérdéseket.

Az Álmos-kérdés megoldásánál elsősorban a hazai hagyományokat kell vizsgálat tárgyává tennünk. Forrásaink közül Álmos személyével Anonymus foglalkozik legtöbbször. Már Gestájának bevezetésében felhívja a figyelmet Álmos személyére és ígéretet tesz

arra, hogy nevét megmagyarázza. Álmos nevének kétféle magyarázatát adja. Az egyik szerint anyjának, Emesének álma után kapja a gyermek az Álmos nevet, amely egyik legfontosabb érv a Turul-totem létezése mellett. A másik szerint Álmos név a latin *almus* szóból ered, amely szentet jelent és azért nyerte a gyermek ezt a nevet, mert az Árpádok szent családja tőle ered. A krónikás magyarázatának ingadozása és különösen az utóbbi magyarázat erősen iskolás volta arra mutat, hogy itt nem egy általános nemzeti hagyománnyal, hanem egy tudákos — a mai nyelvészeti álláspont szerint nagyon is kétes értékű — magyarázattal állunk szemben. Emese álmának, mely, mint épen Róheim cikke mutatja, különféle változataiban nemcsak a török és ugor népek, hanem az egész emberiség mitológiájának közös kincse, az Álmos személyéhez való kapcsolódása ennek a téves etimológiának a következménye. Álmos életének és vezérkedésének története már majdnem teljes egészében Anonymus fantáziájának szülménye, aki nem tudott beletörődni abba, hogy Árpád atyja nem volt a magyarok fejedelme. Ez azonban természetesen nem zárja ki teljesen azt sem, hogy itt-ott helyes történeti adatok, élő nemzeti, vagy családi hagyományok ne kerüljenek bele elbeszélésébe. A mi számunkra az ő elbeszélésének azért van nagy jelentősége, mert ő a krónikák többségével ellentétben semmit sem tud Álmos megöletéséről, pedig — mint már az előbbiekben is említettem, ő foglalkozik Álmos nevével a legrészletesebben. Így nem valószínű, hogyha Álmos megöletésének emléke a köztudatban élt volna, ezt a hagyományt az ungvári gyűlés meséjével pótolta volna.

A többi krónika már sokkal kevesebbet foglalkozik Álmossal. A Kézai neve alatt fennmaradt variáns tud a legkevesebbet róla. Nevét is csak egyetlen egyszer, az Árpád őseinek felsorolásánál említi meg. Ezzel szemben ő említi, hogy Attila és utána a magyar vezérek zászlóján egy koronás madár van, melyet magyarul turulnak hívnak, és ugyancsak ő említi azt is, hogy az Árpádok a Turul nemzetségből származnak. Ennek a két adatnak a turul-monda hitelessége szempontjából igen nagy jelentősége van, bár érdekes, hogy a vele rokon krónikák egyike sem ismeri a turul nevet, sem mint az Árpádok nemzetség nevét, sem pedig úgy, mint az általuk egyértelműen ölyvnek nevezett madár nevét.

A többi krónikák — bár Álmos életéről ők sem sokat tudnak — születésének és halálának körülményeit majdnem szószerint egyezően beszélik el. Álmos nevét Anonymussal teljes egyetértésben ők is az álom szóból vezetik le. Emese álmát anélkül, hogy ők megneveznék, majdnem ugyanazon szavakkal mesélik el, mint Anonymus. Az Árpád családfáját azonban erősen bővített formában örökítik meg. Már Kézai beiktatta az Anonymus által is ismert Álmost és Ügyek közé Elődöt, akit Konstantinos Porphyrogenetos, az Árpádház egyik legjobb ismerője *Lebedias* néven ismer és úgy tudja, hogy Álmossal nem állt közeli rokonságban. A Dubnici és a

Képes Krónika még tovább megy és Noéig visszavezetett családfára felvesz egy csomó nevet, melyeknek vagy a Bibliában, vagy a hunok, vagy a magyarok történetében nagyobb szerep jutott. A krónikának ez a történetlen eljárása arra figyelmeztet bennünket, hogy következtetéseiknél a családtörténeti adatok felhasználásában nagyon óvatosan járjunk el, mert, mint látjuk, az Árpádházban is megvan az új uralkodó családoknak az az általánosan ismert tulajdonsága, hogy szeretik eredetüket nemzetük régi nagyjaira visszavezetni. Visszatérve Álmos személyére megállapíthatjuk, hogy neki, a krónikák szerint, a honfoglalásban semmi szerepe nem volt. Árpád méltatása közben igen röviden végeznek vele: „Huius autem pater Almus in patria Erdelw occisus est, non enim potuit in Pannoniam introire“. A legérdekesebb az egészben, hogy Álmos megöletését magyarázzák azzal, hogy nem mehetett be Pannoniába és nem megfordítva, holott úgy érhetőbb volna.

Mielőbb megkísérelnők a krónikák ezen érdekes adatának magyarázatát, meg kell még szólaltatnunk Konstantinos Porphyrogenetos császárt, akinek a birodalom kormányzásról szóló munkája mindmáig az egyetlen ismert külföldi forrás, amely Álmos életével foglalkozik. Az ő jelentősége nemcsak abban van, hogy egyike kora legmegbízhatóbb historikusainak, aki a honfoglalás korának majdnem kortársa, hanem abban is, hogy adatait lehető leghitelesebb forrásokból: követői jelentéséből, s ami még fontosabb, Árpád dédunokájának a Bulcsu harka kíséretében az udvarában tartózkodó Tormasnak elbeszéléséből meríti. Pl.: az Árpádház genealógiájára vonatkozó részletek világosan mutatják, hogy rögtön, hallomás után jegyezte fel azokat a császár. Nem is kísérelte meg az egymásután történt bejegyzések összhangba hozását, az ismétlések kihagyását stb. Ez pedig nem jelent mást, minthogy Konstantinos Porphyrogenetos munkája a magyar őskornak máig is a legértékesebb forrása. Mert nemcsak történeti adatai nem hasonlíthatók össze krónikáink zavaros történeti adataival, hanem Tormas és Bulcsu harka szerepének figyelembevételével, akikről fel kell tételeznünk, hogy nemzetük és az Árpádház hagyományait elég jól ismerték, megállapíthatjuk, hogy a magyar nemzeti és árpádházi hagyományokat is jobban ismerte, mint a krónikások bármelyike. Áll ez a tétel akkor is, ha feltételezzük, hogy krónikáink honfoglalásra vonatkozó adatait Szent László udvarában, a családi hagyományok figyelembevételével írták meg, mert még ezt is megelőzi több mint száz esztendővel. *Igy Konstantinos Porphyrogenetost tekinthetjük az árpádházi hagyományok legelső és leghitelesebb megszólaltatójának.*

Szerinte Árpád előtt nem volt a magyaroknak fejedelmük. Előd csak a hét vezér legtekintélyesebbje. Igen nagy szerepet játszott nemzete életében és ezért esett rá a kazár khagán választása, aki a bessenyők Lebediában való költözése után, szükségét látva annak, hogy a vele szövetségben levő magyarokat szervezkedésre bírja. Ad-

dig ugyanis, amíg Lebediában voltak, szervezetlenségükből inkább haszna volt a szomszédságban lakó és felettük uralkodni vágyó khagánnak, mint kára. Azután azonban, hogy a bessenyők elűzték Lebediából a magyarokat, többet segíthetett volna a khagánnak a bessenyők mögött meghúzódó egységes magyarság, mint a szervezetlen. Így érthető, ha barátai közül ajánlott egyet fejedelemnek. Előd öreg korára s arra való tekintettel, hogy fiai nincsenek, elhárította ezt a nagy megtiszteltetést. Maga helyett Álmost (tévesen Szalmudzeszt) ajánlotta, akinek utána legnagyobb volt a tekintélye, és fia is volt. Álmos fia, Árpád, azonban már Előd szerint is komoly ellenjelöltje atyjának. Nem csodálatos tehát, ha reá esik a magyarok választása, mert mint Konstantinos Porphyrogennetos megállapítja, alkalmasabb volt az uralkodásra. Konstantinosnak ez a tanúsága bizonyítja, hogy Álmos fejedelemségének kérdésében nem Anonymusnak, hanem a krónikásnak van igaza. Viszont az a tény, hogy nem Álmost, hanem Árpádot választották meg, arra vall, hogy az ő személyében nem a régi dinasztia jut vissza az ősi trónra, hanem egy új dinasztia szerzi meg a többiek felett az uralmat. Álmosnak a megejtett választás után nem jut szerep többet Konstantinos Porphyrogennetos elbeszélésében, ami mindenesetre azt mutatja, hogy megöletésének híre — még ha meg is történt — nem jutott el a császár fülébe. Ez pedig, tekintetbe véve, hogy a császár különös előszeretettel foglalkozott az Árpádház családi ügyeivel, nehezen képzelhető el.

Összegezve az eddigieket, látjuk, hogy Álmos megöletésének mondáját csak a bő krónikák örökítették meg. Konstantinos Porphyrogennetos, Anonymus és Kézai, nem tudtak róla semmit. Ez mindenesetre azt bizonyítja, hogy ennek a kritikus helynek történeti hitelessége erősen kétes. Még jobban növeli kétségünket az a tény, hogy a megöletés semmi nevezetesebb eseménnyel nem áll kapcsolatban. Még ha a fejedelem-választáskor történt volna, valamivel jobban megfelelné az elbeszélés a totemisztikus felfogás követelményeinek. Ez esetben ugyanis feltételezhető, hogy az uralkodásra képtelen atyánál lekötött varázserőre a nagy feladatok elé állított fiúnak szüksége van. Ugyancsak valószínűbb volna Álmos megöletése Erdélyben, ha feltételezhetnők, hogy őseink Pannónia elfoglalása közben egy állandó haza megalapítására gondoltak. Már pedig ez teljesen lehetetlen, hiszen, mint tudjuk, nemcsak a honfoglaláskor, de még a kalandozások első évtizedeiben sem gondoltak állandó letelepülésre. Így a számukra Pannónia elfoglalása nem jelentett többet, mint azt, hogy Lebediából Etelközbe költöztek.

A krónikás számára azonban már sokkal többet jelentett Pannónia elfoglalása. Ő már tudta, hogy Árpádék állandó hazát foglaltak. Sőt arról is meg volt győződve, épen úgy, mint korának legtöbb embere, hogy ez a föld nem is új hódítása a magyarságnak, hanem az Árpádok nagy őseinek, Atillának az öröksége, melyet ennek gyöngé fiai elvesztettek és Isten az ő különös kegyelméből

mégis visszaadta az utódoknak, mint ahogy ezt ő maga is mondja: „Retradidit autem dominus Hungaris Pannoniam sicut tradiderat filijs Israel tempore Moysi Seon regem Amorreorum et Ogh regem Basan et omnia regna Chanaan in hereditatem“. Ezt a gondolatmenetet követve, megértjük, hogy miért kell a kronológiát nem ismerő és az Attila birodalmának bukása és Árpád honfoglalása között alig néhány esztendő feltételezhető krónikás szerint Álmosnak, a magyarok Mózesének Erdélyben meggyilkoltatnia azzal a furcsa és különben megmagyarázhatatlan indokolással: „non enim potuit in Pannoniam introire“.

Buday Kálmán